

МАТЕРІАЛИ КОНФЕРЕНЦІЇ

"Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти"

УДК 37. 321:[39 + 316.36.]

РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИХОВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ РОЛЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

А.Р.Аблітарова

Анотація. В даній статті автор розглядає актуальні проблеми засвоєння соціальних ролей у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Ключові слова: виховання, соціальна роль, дитина.

Аннотация. В данной статье автор рассматривает и раскрывает актуальные проблемы усвоения социальных ролей у детей дошкольного и младшего школьного возраста.

Ключевые слова: воспитание, социальная роль, ребенок.

Summary. In this article an author examines and exposes the issues of the day of mastering of social roles in preschool childhood.

Keywords: education, social role, child.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний етап розвитку української держави, демократичні перетворення, глобалізація процесу соціалізації підростаючого покоління, загальноєвропейські тенденції щодо зближення освітніх орієнтирів з одночасним врахуванням їх особливостей об'єктивували необхідність перегляду методологічного підґрунтя педагогічної науки, на якому базуються уявлення про такий багатоаспектний феномен, як соціалізація дітей різних етнічних груп. Зміна соціально-економічних умов, втрата звичних ціннісних орієнтирів, суперечливий вплив різноманітних соціальних чинників негативно позначається на характері родинного та суспільного виховання представників різних культур. Нині в цих інституціях переважають прагматичні орієнтації, ділове спілкування домінує над особистісним, різнобічний розвиток підміняється інтенсивною інтелектуалізацією. Внаслідок цього знижено увагу до морально-духовного розвитку дитини дошкільного та молодшого шкільного віку як основного вектора її особистісного становлення.

Кожен із соціальних інститутів (сім'я, група однолітків у дошкільному закладі чи однокласників) виявляється альтернативними референтним джерелом, завдяки якому здійснюється вибір моделей соціальної поведінки. Агентами соціалізації виступають: сім'я (батьки, рідні – сестри, брати, бабуся, дідусь), дитячий колектив (однолітки, дитячі угруповання), дитячий навчальний заклад (вихователі, педагоги, дорослі). Процес соціалізації – це взаємодія типу «Я – Я», «Я – Ми», «Ми – Ми», яку дитина обирає та розвиває в особистісному зростанні.

Для дитини дошкільного та молодшого шкільного віку сім'я була, є і завжди залишатиметься першим соціальним середовищем, яке визначає її особистісний стрижень, ціннісні орієнтації, уподобання, культуру. У перші роки життя вплив на дитину батьків, як найавторитетніших людей, є визначальним, безперечним, домінуючим. Те, що дитина в дитячі роки набуває у сім'ї, вона зберігає протягом усього подальшого життя. Важливість сім'ї як інституту виховання обумовлена тим, що в ній дитина знаходиться протягом значної частини свого життя, і за тривалістю впливу на особистість жоден із інститутів виховання не може порівнятися з сім'єю.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У нашому дослідженні ми базувалися на теоретичному підґрунті таких відомих фахівців проблеми статевої соціалізації, як В.Кравець, Д.Ісаєв, В.Каган, І.Кон, Т.Репіна, М.Юркевич та ін. Аналіз досліджень психологів, педагогів та соціологів дозволив з'ясувати, що предметом уваги науковців були різні аспекти означеної проблеми, зокрема – врахування у вихованні та формуванні особистості соціальної ситуації розвитку (Т.Алексєнко, В.Зеньковський, Л.Виготський, І.Зверєва, Г.Лактіонова, С.Литвиненко, І.Рогальська, Н.Сайко).

Матеріали конференції "Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти"

Думки українського педагога Г.Ващенко в його праці «Виховний ідеал» розкривають загальнолюдські і національні цінності, які необхідні у вихованні української молоді, формуванні майбутнього сім'янина. Він розглядає проблему статевої моралі і здорового побуту підростаючого покоління з позиції етнопедagogіки. Згідно його досліджень у галузі сімейного виховання, здорова українська родина і, насамперед, сердечні стосунки між чоловіком і жінкою, мають створюватися на ґрунті скромності, стриманості і вірності [4, с.26].

Мета статті – розкрити актуальні проблеми виховання соціальних ролей у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

Одним з найважливіших інститутів соціалізації особистості та персональним середовищем її розвитку є сім'я, яка зумовлює спосіб життя дитини, її соціальне існування, впливає на формування нових соціальних якостей, умінь та навичок. «Сім'я як різновіковий колектив представлена певною системою закріплених традиціями, звичаями, моральними й правовими нормами стосунків між старшими й молодшими, батьками й дітьми. Під їхнім впливом формується світогляд дитини, ставлення до довкілля й, зокрема, соціуму. До психологічних механізмів сімейної соціалізації, в умовах якої відбувається функціонування персонального середовища розвитку дитини, відносяться її інтереси, потреби, смаки, прагнення; цілеспрямоване формування поведінки, що відбиває систему норм, схвалених суспільством» [7, с.205]. Значущість ролі сім'ї у соціалізації дитини, її переходу в світ взаємин з дорослими, ми знаходимо у спадщині В.Сухомлинського, який вказує на те, що «у сім'ї дитина пізнає багато речей, все для неї нове, все її хвилює: і сонячний зайчик у кімнаті, і казка про Івасика-Телесика, і барвистий метелик, і далекий ліс на обрії, і біла хмаринка в небі, і сива голова дідуся. Але відкривається перед дитиною й інша людина» [10, с.417]. Справжня мудрість батьків полягає в умінні дати дитині щастя. Щастя дитинства – це його комфортність, «змістовність дитячого життя, це розумна батьківська любов». Виходячи з необхідності врахування особливостей статі в підготовці молоді до сімейного життя, В.Сухомлинський вважав, що хлопці повинні отримувати «чоловіче виховання» (загартування, важка праця, допомога старшим і дівчаткам тощо). Дівчатка в свою чергу повинні отримувати «жіноче виховання». Практична діяльність В.Сухомлинського у Павлівській школі була орієнтована на формування шляхетних відносин між вихованцями різної статі. Цій проблемі він присвятив дуже багато наукових праць: «Книга про кохання», «Жіночість і кохання», «Моральна гідність жінки». Розділи книги дають можливість усвідомити шляхи підготовки молодої людини до кохання, до боротьби за особисте кохання.

Сім'я як найближче розвивальне й виховне середовище, орієнтує дитину на дорослого, його оцінки, знання і вчинки. Досвід сімейної соціалізації, здобутий у процесі різноманітної життєвої практики спілкування і взаємодії з батьками, розкривається та поповнюється з однолітками. Саме у сім'ї дитина отримує перший життєвий досвід, робить перші спостереження і вчиться як поводитися в різних ситуаціях. Необхідність у підкріпленні конкретними прикладами, все, що бачить і чому вчиться дитина у дорослих, має співпадати з реальністю, а теорія з практикою. Характер і стиль виконання батьком та матір'ю їхніх статевоїх ролей у сім'ї справляють головний вплив на засвоєння цих ролей хлопцями й дівчатами. Здатність до гармонійної статевої поведінки не може формуватися поза сприйняттям дитиною у її повсякденному житті чоловічої ролі батька та жіночої – матері [7, с. 34].

Дуже рано батьки починають заохочувати в дитині ту поведінку, яка традиційно вважається відповідною його статі та вимог соціуму. Словом і справою в свідомість дітей упроваджується набір правил поведінки «для хлопчиків» і «для дівчаток». Хлопчиків раніше починають привчати до стриманості в прояві почуттів, чим дівчаток. У будь-якій відповідній ситуації тато нагадає синові про те, як поводитися справжні чоловіки: не бояться темноти, подають руку мамі та сестрі, коли виходять з автобуса і т.д. Іноді в цілях виховання мужності батьки досить ліберально ставляться до забіякуватості сина, заохочують суворість, агресивність [8, с. 40]

З 5-6 років процес статевої соціалізації ускладнюється, оскільки зразками для наслідування діти вибирають книжкових і кіно-відео героїв: у дівчаток це принцеси, панночки, персонажі казок. Наслідування жіночим образам нерідко підштовхує дітей до розвитку художніх здібностей. Наприклад, зображаючи свою улюблену героїню, дівчатка пританцьовують, співають, розповідають власні твори. Все це говорить про натхненність статевої ідентифікації, підвищення естетичної культури дівчаток. У сучасних хлопчиків носіями чоловічої поведінки, на жаль, часто стають далеко не позитивні герої, персонажі мультфільмів, фільмів-бойовиків, комп'ютерних ігор. В результаті у поведінці хлопчиків почастишали не такі нешкідливі, як здається на перший погляд, форми поведінки: зухвалість, грубість, які помилково розцінюються як прояви мужності [2, с.78].

У дитини старшого дошкільного віку зростає потреба відповідати сучасним нормам статевої та соціальної поведінки, спілкування і міжстатевої етики, знати статево-рольовий репертуар, що забезпечує успіх дитини у взаємодії з більш широким колом партнерів (дитина – близькі та незнайомі дорослі люди, дитина – однолітки, малюки). Сьогоднішня норма статевої поведінки відрізняється від традиційної демократичністю прояву якостей чоловіка або жінки, різноманітністю вибору лінії поведінки представників різних статей [10, с. 194].

«Сучасний освітній простір характеризується тим, що розпалося багато компонентів і структур виховного процесу. Та головне – зруйновано позицію відповідального ставлення дорослого співтовариства до дитинства. Звелися до мінімуму особистісні контакти дорослих і дітей. Батьківське піклування проявляється в основному у тому, щоб одягнути, нагодувати, влаштувати у престижну школу, тобто піклування наявне лише на споживацькому рівні» [3, с. 37]. Сьогодні позиція дорослих позначається відчуттями відчуженості і безпорадності: з одного боку, батьки, вчителі розводять руками, вказуючи на те, що нічого зробити з дітьми неможливо; з іншого – дітям стало все дозволено. Звичайно, що подібний стан не повсюдний. Дорослі не є однорідною групою, але в дорослому соціумі немає ефективно діючої системи моральних норм, яка встановлюється дорослим співавторством стосовно дитинства. Все це відбилосся на характері сучасного дитинства в цілому [9, с. 12].

На думку соціологів, процес засвоєння дітьми соціальних ролей може супроводжуватися багатьма порушеннями як у змісті, так і у формах вияву, у поєднанні різних рис та у часі їх появи. Педагоги у даній проблемі вказують на те, що у статево-рольовій соціалізації до значних ускладнень може призвести засвоєння ролей, які не відповідають здібностям і нахилам дитини. Тим часом засвоєння ролей, які дитині подобаються, але які не властиві її статі, може вести до кращого психічного пристосування, але до гіршого соціального. Через це важливо знайти оптимальне співвідношення між урахуванням індивідуальних особливостей дитини та спонуканням її до засвоєння загальноприйнятих стереотипів поведінки, яке призводить до конфлікту статевої самосвідомості. Його виникнення, це може спостерігатися в різних формах, зокрема у виборі дитиною ігор і іграшок, наданні рольових переваг у іграх, спілкуванні з ровесниками й дорослими, інтересах і діяльності, зовнішності, фантазіях, мріях, почутті задоволеності або незадоволеності щодо своєї соціальної ролі, ставлення до свого імені, загальних рис поведінки тощо.

Збіг рис поведінки дитини з відповідною статево-рольовою нормою звичайно знаходить схвальну оцінку оточення, і тому такі риси закріплюються. Розходження ж із нормою може мати досить різні наслідки. Наприклад, під тиском середовища несхвалювані занадто сильно виражені риси протилежної статі, яких дитина не може позбутися, можуть компенсуватися розвитком якоїсь однієї чи кількох схвалюваних оточенням рис. Ускладнює життя дитини і протилежна особливість – недостатня статево-рольова визначеність її поведінки, коли яскраво не виявляються ані чоловічі, ані жіночі риси. Стереотипи поведінки закріплюються, коли дитина набуває розуміння статевої постійності. Одержавши поняття про мужність і жіночість, діти починають враховувати ці знання при інтерпретації подій оточуючого життя [10, с.17].

В 4-5 роки відбувається перелом – жіноча модель змінюється на чоловічу, але для хлопчиків сама чоловіча модель недостатньо деталізована, як жіноча модель для дівчаток. По-друге, несприятливим фактором статево-рольової соціалізації хлопчиків є розмивання в сьогоденні меж мужності і жіночості в традиційному їх розумінні, їх зближення. В результаті цього виникають важкі колізії взаємодії традиційних чоловічих і нових статево-рольових стандартів. По-третє, виявляється визначна тенденція зниження авторитету батька і сім'ї, від чого чоловіча модель стає менш значущою для хлопчиків. Як відомо, зміни статевої ролі важко перенесли міські чоловіки. Коло суто чоловічих сімейних обов'язків під впливом благ цивілізації значно звузився. Деякі чоловіки, прийшовши з роботи, не знають чим себе зайняти. Тому на їх прикладі поведінки багато хлопчиків не можуть засвоїти якості мужності [9, с.167].

Наступним соціальним інститутом для старшого дошкільника є група однолітків у дошкільному закладі та однокласників у школі, в якій він здійснює свою модель соціальної та статевої поведінки. Структурними елементами соціалізації виступають дитячий колектив (однолітки, дитячі угруповання), дитячий навчальний заклад (вихователі, педагоги, дорослі). Дошкільний заклад, школа і дитячий колектив допомагають освоювати ті закони, за якими живе дорослий світ, способи існування в рамках цих законів. Саме в процесі задіяння інституціонального механізму соціалізації відбувається накопичення знань про соціальну дійсність і ширше – про довкілля, діти опановують досвід, практику взаємодії, спілкування, схваленої в суспільстві поведінки з представниками різних соціальних груп, у різних життєвих ситуаціях [6, с.78]. Сьогодні «дитячий колектив – це єдність особистостей, які цінують свою належність до значущого для них угруповання однолітків, своє

Матеріали конференції "Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти"

членство в групі. Вони охоче навчаються діяти разом, домовлятися, поступатися, укладати угоди, визнавати свої помилки, рахуватися з думкою інших, активно визначати свій статус у групі, радіти спільним досягненням» [11, с. 8].

Група дітей дошкільного закладу, за словами Т.Репіної, – це генетично найбільш рання ступінь соціальної організації дітей, де розвивається спілкування й різноманітні види спільної діяльності, «формуються перші стосунки з однолітками, що так потрібні для становлення особистості, розвивається соціальна перцепція». Група однолітків у дошкільному закладі, школі виконує низку педагогічних функцій: соціальне навчання, регулювання поведінки дитини на основі соціально ustalених норм, формування ціннісних орієнтацій, формування адекватної самооцінки дитини. Сама специфіка дитячої групи, її структурні, динамічні й функціональні характеристики, статус дошкільника в системі міжособистісних відносин є джерелом багатьох позитивних емоцій, які визначають її комфортність. Група однолітків представляє собою неформальні дружні групи, де можна не дотримуватися правил поведінки, бути самим собою. Лише світ, створений дітьми «для себе», повною мірою здатний надати їм простір для реалізації всього багатства соціальних та статевих ролей. Дитячий колектив надає різноманітні можливості побудови нових відносин із самим собою та з іншими, допомагаючи дитині зрозуміти себе, своє призначення, дозволяючи відчувати ризик і спробувати сили в ситуації змагання.

Здобуваючи практику відбору та активізації якостей, ухвалених дитячим колективом, дитина формує гнучкість, здатність пристосовуватися до середовища, повагу до інших, розвиває впевненість у собі. «Дитина неодноразово спостерігає прояви почуттів між іншими людьми, відчуває на собі ці прояви і сама висловлює свої почуття. Взаємини з однолітками активізують певні особистісні якості дитини, взаємини дітей у колективі стають полігоном для перевірки й закріплення засвоєних соціальних норм». Проте дитячий колектив може активізувати й негативні якості дитини, стимулювати агресивність, надмірну гнучкість, підкорення більшості [7, с.207].

Аналізуючи позицію розвитку особистості, якій не притаманний сталий та єдиний тип поведінки, виникає необхідність орієнтації на систему цінностей, культурний та інтелектуальний розвиток, соціально-моральну позицію. Людині доводиться розширювати свій «репертуар» в залежності від життєвих обставин: чим засвоєно нею – тим більше позитивних ролей, більше в неї можливостей почуватися щасливою, реалізувати себе в житті, бути готового до випробувань.

Висновки. Найважлива проблема соціалізації старших дошкільників та молодших школярів вимагає створення ефективного розвивального соціального середовища, яке можливе лише в умовах активної взаємодії навчального закладу і сім'ї. Співпраця педагогів з батьками має будуватися на принципах системності, послідовності та безперервності, створення сприятливого клімату в означених соціальних інститутах, а впровадження інноваційних методик оптимізації процесу статевої соціалізації дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку сприятиме реалізації означених психолого-педагогічних завдань.

Література

1. Алешина Ю. Е. Проблемы усвоения ролей мужчины и женщины / Ю. Е. Алешина, А. С. Воловин // Вопросы психологии. - 1991. - № 4. - С. 74 - 82.
2. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. - 1997. - № 1. - С. 130 - 137.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. - Полтава: Полтавський вісник, 1994. - 191 с.
4. Говорун Т. В. Стать та сексуальність: психологічний ракурс / Т. В. Говорун, О. М. Шарган - Кікінеджи. - Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 1999. - 380 с.
5. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: моногр. / [А. М. Богуш, Л. О. Варяниця, Н. В. Гавриш и др.]. - Л. : Альма-матер, 2006. - 368 с.
6. Кононко О. Л. Статева самосвідомість як складова морального розвитку дошкільника / О. Л. Кононко // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: сб. наук. пр. - К.: Пед.думка, 2000. - С. 234 - 238.
7. Кононко О. Л. Ціннісне ставлення до себе як складова соціальної компетентності дошкільника / О. Л. Кононко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: сб. наук. пр. - 2005. - № 8. - С. 193 - 199.
8. Кононко О. Л. «Я у Світі»: нова світоглядна позиція / О. Л. Кононко // Дошкільне виховання. - 2009. - № 1. - С. 5 - 9.
9. Сухомлинський В. О. Серце відаю дітям. Вибр.тв. в 5-ти т. Т. 3. / В. О. Сухомлинський. - К.: Радянська школа, 1977. - С. 283 - 525.
10. Столярчук Л. И. Педагогические аспекты полоролевого воспитания / Л. И. Столярчук // Педагогика. - 2003. - № 5. - С. 38 - 44.

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

Б.А.Брилін, Е.Б.Брилін

Анотація. В статті теорії і практики розглядаються основи розвитку творчої самосвідомості майбутнього вчителя музики в контексті психолого-педагогічних та музикознавчих підходів.

Ключові слова: творча самосвідомість, майбутній вчитель, музика.

Аннотация. В статье теории и практики рассматриваются основы развития творческого самосознания будущего учителя музыки в контексте психолого-педагогических и музыковедческих подходов.

Ключевые слова: творческая самосознательность, будущий учитель, музыка.

Summary. This article is devoted to the problem of the basic of theory and practice of the development of the creative self – familiarization of the future teacher of music in the contest of the psyshology-pedagogical and music methods of approach.

Key words: development of the creative, future teacher, music.

Постановка проблеми. Серед численних теоретичних та навчально-методичних праць з проблеми дидактичного аспекту креативної діяльності і зокрема композиторської творчості, майже не зустрічається література, де б розглядалися питання формування творчої самосвідомості в цій галузі. Її відсутність помітна в більшості навчальних предметів, а також у повсякденній практиці учителя музики.

Теорія пізнання музичної творчості включає психологічний, педагогічний, соціологічний, соціальний, гносеологічний, естетичний, культурологічний аспекти. Кожен із таких аспектів може мати перевагу в конкретному випадку, однак з точки зору дослідників музичної діяльності, вони залишаються тільки певними передумовами для творчості. Дослідження даного процесу як складової частини загальної художньої творчості, передбачає розв'язання ряду специфічних завдань, пов'язаних з музичним мистецтвом.

Накопичені в сучасній педагогіці дані про розмаїття форм творчої активності дають підставу ставити питання про виховання гостро необхідних специфічних потреб особистісного рівня, оскільки вони складають основу творчого процесу.

У широкому розумінні слова творчість є активною взаємодією об'єкта й суб'єкта, в ході якого суб'єкт цілеспрямовано змінює довколишній світ, створює нове, соціально значиме у відповідності з вимогами об'єктивних закономірностей. Активно діючи, суб'єкт удосконалює самого себе тому, що творчість – це процес такої взаємодії суб'єкта і об'єкта, в якому суб'єкт активний, він змінює зовнішній світ, а об'єкт – це те, на що направлена діяльність, при цьому особливість об'єкта визначає характер діяльності. Суть творчого процесу полягає в тому, що митець надає об'єктам свою форму, яка відповідає вимогам довколишнього світу, робить можливим задоволення певних потреб, створює нове на матеріалі побаченого, вивченого раніше, перетвореного, синтезованого свідомістю і втіленого в життя. При цьому творчість не може здійснюватись відокремлено від проблем суспільства, вона вписується в певну систему соціальних відносин і завжди відображає характерні риси і проблеми суспільства.

Аналіз досліджень. Шлях до творчої досконалості проходить через засвоєння досвіду, накопиченого поколіннями. Поле прояву творчості розповсюджується на всі сфери людської життєдіяльності. Творчість має місце всюди, де творча уява комбінує, змінює, народжує елементи нового. Л.Виготський відзначав, що коли розуміти творчість в її істинній суті, як створення нового, легко дійти висновку, що творчість притаманна всім більшою чи меншою мірою [2, с.33].

Творчий процес характеризується переходом кількості ідей і підходів до вирішення проблеми в їх своєрідну нову якість. Кожне значне творче або наукове відкриття – це якісний продукт мисленної діяльності.

Процес розвитку композиторського мислення передбачає виявлення можливостей творчої самостійності: здібності до генерування ідей, варіантів, способів дій, експериментування, самовираження. Творча самостійність виявляється також у пізнавальних процесах, таких як увага, сприйняття, уява, пам'ять, в емоційній і мотиваційній сферах. Композитор, створюючи нові музичні